

ХОЙНУ ДҮРГЕН КЫРГЫЫРЫНЫҢ АРГАЛАРЫ

Эки шынарлыг хей дүктү - Төрээн чуртка!

Бистиң чуртувустуң колхозтары болгаш совхозтары чыдаң-на 110 миллион амыг хойну кыргып турар. Бу хары-салгалыг ишке 220 муң кыргычлар болгаш өске-даа хей санныг амылчынар (мотористер, слесарь-закчиликер, чаныкчылар) киржип келген. Бир кыргычы-ла ортумаа-биле сезон бүрүзүндө 500 хой кыргып турар. Маңаа электрлиг кыргылда, алаңгыя хойну дүрген кыргыырының аргазы улуг дүзүлүг болган.

Бистиң республикада аазре дээр кыргычлар амыл хүнүндө 30—40 хойну кыргып турар. Күш-ажылаң бүүдүрүчүлүүнүң ыңдыг-ла көчүгү бедик эвези моон иден. Оң чавыс болуп турарының чыдагааны—кыргычының амылдаарының эргемок чугула байдалары тургуспааны, хойну тудуп алырына болгаш кыргыыр черге чедиреринге хей үени чарыгап турары, эң-не кол чүве—кыргылаңың аргазың билбизи.

Кыргылда амылдап турар кижилериниң санын көчүрүп база кыргычының күш-ажылының бүүдүрүчүлүүнүң канчаар бедилерил? Бу айтырыгы хей кыргылаңының депшилгелиг технологиязын, алаңгыя хойну дүрген кыргыырының аргазың шингээдиң алган амыл-агылар чедишигин шиттирлеп турар. Черле ынчаш хей кыргыырының мурнакчы аргазы амылдаң чурдунуу-биле, күш-ажылаң бүүдүрүчүлүү-биле, кыргылаңың шынарлыгы-биле өңзаланып турар. Дүрген кыргыырының аргазың шингээдиң алган кыргычлар чеди шактыг амыл хүнүндө безин 70—80 хойну кыргып кээптар. А эң шилден кыргычы нарын дүктүп он хойну 26-ла минутта азы шакта 20 хойну кыргып шыдаптар. Ындыг болганда дүрген кыргыырының аргазың шингээдиң алган кадарчы бодунуң кодан хоюн өскөртөн дуза чокка кыргып ап болур.

Кыргычларын амылының бүүдүрүчүлүүн ийи итап бедилер болза, кыргылаңда киржип турар улустуң дең кезин хөстөп, оларны өске чугула амылдарга хаара тудуп болур. Ону кайы-даа амыл-агыга бо арганы өөренип алгаш чедип ап болур. Ол дугайын Таңдыда Василса Балдай, Бин-Хемде Монгуш Адын-сол ышкаш мергензэн кыргычларның амылы бадыткап турар.

Хойну дүрген кыргыырының аргазың бистиң республикада база амылап турар. Ынчалза-даа ону калбаа-биле неперидеринче кичээтпей кошкоч. Хойну хулуп алгаш, электрлиг хачы-биле кыргып турар кыргычлар бо-ла таварышкылар. Эрги чачы-биле кыргыла чорум, бирезде, хей үе-шакты чарыгадар, ийде, дүктүң шынарын кудуладар. Ынчалгаш кыргычы бүүдүрү хойну дүрген кыргыырының аргазың өөредир хөрөк. Бу планат-арын аңаа улуг илгин бээр дээрзи чүгөжөк. Ындыг болганда уи планат-арыны кыргыла пунктуларыңа азып алгаш, хойну дүрген кыргыырының аргазың өөренип!

Кыргылаңың механизастан депшилгелиг аргазы дүктү кыска хуусаада чидириг чок ажаап алырын хандырап

Кыргылаңда пунктузун БЕЛЕТКЕП АЛЫРЫ

Кыргылаңда пунктузун хойжу, аалдарның орузунга кылыры эңтиг. Пунктузун турар чера сүткө чок, ыңчалза-даа кургак болур. Хей кыргыыр, дүк ылгаар болгаш савалаар өрөөндөр делгем база чырык турар ужурдуг.

Кыргычы кижини амылдаар черин таарыштарыңче онда кылаңгы салыр. Хей кыргыыр столжугаштың узуну 1,7—2 метр, калбаа 1,2—1,4 метр болур. Кыргыыр хойларга кыргычының чогуңда өрөөлгө кажаалаар.

Кыргылаңда эгелериниң он хонук бетинде

бүтү чүве беден турар: септеттинге, арылгаштың, дезинфекциялаңгытан. Он ийи дүк савалаар, шоодайлар, бүүдүр, хөндирлер, деңиз болгаш өске-даа хөрөгүгү чүүлдерин бани дүр өккөң алыры чугула.

Кыргылаңда пунктузунга чунар-лемир, сарың, ижер сүт үргүлүчү белен турар. Кыргычларын көргүзүлериңи бижир савыра, социалисттик хулааңгелер, коданнар-иң ээчег бүүрүкел, хана-сөзүң, лезун база хөрөк. Столобаага даш-чөм үргүлүчү беден турар ужурдуг.

ХОЙНУ КЫРГЫЫРЫНГА БЕЛЕТКЭЭРИ

Кыргыыр хойну ырак черге сүрбөс болза эки. Кажаага азын туртузупкан, даш, оожургай берген хойлар кыргычыга шактыктавас. Хойну тудуп амырда сымартап, айы-ламаан чөп сөөртүп, кажаа ажыр өктөп болбас. Хей шимчел, тепкишени турга кыргылаңга, дүтү-даа, кежи-даа кестинип болур. Ындыг дүктүн өртө чавыс болгаш өске бүтү дүктүн шынарын кудуладар дээрзи үтүп болбас.

Кыргылаңда чокшудуп келгенде хойну

ал өдөккө чыттырбас болгаш кажаалавас. Хей төрүп турар үеде демденеп турган сөңдүктарини, хөндирлерин өскөр. Дүк аразыңга кыргычың чөргөн, даш болгаш өске-даа болтарын аштап арылаар. Хачы бани чидер кизи дүрүлгашыг болур.

Кыргычының амылының бүүдүрүчүлүү болгаш амылаң шынары бо бүгүдөн улуг хамаарылгашыг. Ынчалгаш белеткеп амылдарын кынаачылыг чорудары чугула.

Кыргылаңда пунктузунуң амылдакчыларының төлевири

Амылдакчылар	Амылаң төлевири (рубль)	Амылаң төлевири (рубль)
Пункт эргелекчилик	—	70—75
Слесарь-эдикчи	III	3—78
Чаныкчи	II	3—36
Моторист	II	3—36
Кыргычы:		
а) дүрген кыргыырга	IV	4—60
б) аңаа кыргыырга	IV	4—60
в) хол-биле кыргыырга	V	4—06
Дүк ылгачымы	VI	4—65
Хой тудуп бээр кижиге:		
а) үе барымдаалаңда	III	3—15
б) кылаңгы барымдаалаңда	III	3—37
Дүк дөңгөчү	II	2—40,2
Савалаңгы:		
а) механизастангып тыркычтыңда	II	3—26
б) гидравлика тыркычтыңда	III	3—78
Машиновод	II	3—15

Кыргылаңда пунктузунуң амылдакчыларының төлевири нургулаңдык мында. Амылдакчыларын элчегле мылар дүктүн, хөмчөзүн амыл-агыларга тургусу, чыдаңгы пунктуга белен амыл-агы болуп болур. Чыдаңгыларга, дөңгөчү кыргылаң кижини ирт кыргылаңга дөңгөчү болбас. Ынчалгаш кыргылаң дүктү барымдаалап төлевири баша эңтиг. Бир килограммын кыргыырга 5,38 рөпөк, а хүнде кыргыыр хүмчөли 108 килограмм.

Хойну дүрген шынары кыргылаң (үе өскөртөн, дүктү даш тыртып, хойну өскөртөн болза) кыргычларга белеткеп төлевири бөрип дондадыры чугула. Чыдаңгы амыл-агылар бо таварылаңда төлевири 20 хүдүнүң нөмөң турар. Дүк ылгачыларыңа база ыңдыг төлевири тысыр.

«Тыва АССР-и дүрүкчү кул улам ыңай компл хөгжүдөр хөмчөгө гайында» СЭКП-ниң болгаш ССР Министрлер Чилиниң доктаа дүүштүр СЭКП-мунун IV пленума АССР-иниң амыл-агызының социализацияны гаш концентратын планын бадында 1980 чылга Тывага хойну сүт миллион 338 муң чедирерин көргөн совхозтарга, он тинде 37 специал таан амыл-агыла хойну өстүрер. Хойну бүүдери 1977-да 2056 тонна турганын 1980-3353 тонна чедер хойдан кыргып дүк 1975 чылда маа-биле 1,92 грамм турганын 1980 чылда 2,4 грамм чедер уж

МОНУ ШИНГЭЭДИП АЛ, КЫРГЫКЧЫ

Чурук 1. Хойну тудуп, кыргыыр черге төдөрүлө, сөңгө өмдөнтөй туруп алгыш, мой-идаң ийи холдан көдүрүп кырга эңтиг. Хойну бедилер өдүрөгө, боду-ла ийи буттан алаңтай бээр.

Чурук 3. Хойну иштиң кыргыч төдөрүлө. Кыргыкчы өдүртүр ийи алган хонун он таламыңа кээр болгаш хойну бодунуң солагай дөңгөчөгө чө-лодир тудуп алыр. Оң сола-гай талама улаңт доора-доора кыргып бедилер. Кыргыкчы өң үеде хойну он таламы хол-дула бодунче чыттыр тыр-тып алыр.

Чурук 5. Солагай буттун иштиң таламы кыргыыры. Оң он буттун иштиң таламы кыргыырыңда шоодут ылгаабас, чүгө хойну солагай холдулаң туткаш бут аразыңче чыттыр тыртып алыр. База-ла быгын-дан эгелөөң, буттун бажыңче үндүр кыргыыр.

Чурук 8. Көңдөлаңы кыргыыры. Кыргыкчы хойну он таламыңа өөдир чыттыртып, бажың бодунуң оң таламы дөңгөчөгө сымартаңдыр ийи алыр. Кыргылаңың кудуруктан оор-ганы дургаар чорудар. Мону кылыраа баштай кудурукту кыргып алары чугаажок.

Чурук 10. Мону кыргып эгелөөң болгаш мунгаш өдү-ну белеткээри. Ону төштөн эгелөөң. Ынчан хойну он та-ламы холу-биле бүүдү кыргы-чының бүүдүнүң аразыңга ту-рар. Кыргыкчы хойнуң мойнуң төшө-биле бодунуң дөңгөчөгө чыттыр иткөң, чарып кыры-лаң хойну бодунче чыра тыртып алыр. Ынчалгаш өң-ти төш бажыңда өтөлөп хөң-дөрбөжө улаңт доора кыргыыр.

Чурук 12. Чыткыуу кыргыыры. Мону кыргып доо-скөң, хойну кыргыкчы бодунче көдүрүп тыртып алыр. Оң солагай кулаңтын туткаш, чык, кулак аразыңың болгаш чыткыуу дүктүрн доора-доора кыргыыр.

Чурук 15. Солагай таламы быгыны кыргыыры. Ам хой-ну мойнуңдан черге чыттыр бөзүн алыр. Чыткы хойну дөңгөчөгөң өштүңө улаңт кыргыыр. Ыткың кежи күтө болгаш дөңгөчөгөң болган-да, ону оварымчалыг кыргыыры чугула.

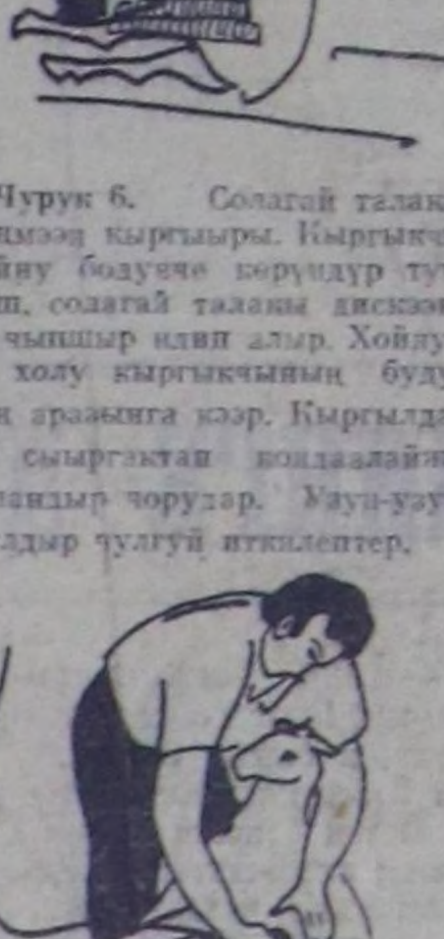
Чурук 18. Хойну кы-лаңга бүүдү-биле бө-дүрчө чыа каап алыр-лаң уу-биле чавык-тып алыр. Чыдаңгы өң-ти, бажың болгаш шкууңдуң өтөлөп чө-ло улаңт доора-до-ра бедилер.

Чурук 2. Хойну кыргыырыла, күртүр өткөң аразыңга туруп алыр. Баштай-ла төш кыры-ның дүктүрн кыргып эгелөөң, он сөңгө оң таламы бы-гылаңга чөдир кыргып бедилер. Ынчан хойну бажың ковайтыр улаңт алыр.

Чурук 4. Оң таламы бүү-дүнү иштиң таламы кыргы-чы. Кыргыкчы хойну бодунче чө-лодир тыртык, хойну со-лагай бүүдүн бөзө-биле атка-ар ийи алыр. Оң сөңгө быгын-дан буттун ужуңче улаңт кыргыыр.

Чурук 6. Солагай таламы дөңгөчөгө кыргыыры. Кыргыкчы хойну бодунче көдүрүп тут-кып, солагай таламы дөңгөчөгө чыттыр ийи алыр. Хойну оң холу кыргыкчының бүү-дүнүң аразыңга кээр. Кыргыла-ңың сымартаңдыр шоодаалаңгы улаңкыр чорудар. Маун-улаңт кыдаңдыр чүлүгү иткөңгөңтөр.

Чурук 9. Бажың кыргыыры. Хойну ковайтыр өдүрткөң, дөңгөчөгө чө-лодир алыр. Кыргылаңың дүңгөчөгөң чавык-ты өрү чоруткың, кулаңтар аразыңга чөдирер.

Чурук 11. Мону кыргы-ыры. Хой дөңгө-ле байдалга ту-рар. Кыргыкчы хойнуң тээ-гылаңда туткың, дөңгөчөгө кыргыкчы өйтүр тыртып алыр. Оң төш бажыңдан боостра-ың оң-бо таламы дургаар кыргып өскөдөр. Чыдаңгы хой-ларын илангыч мерикөң уи-саалың мойныңыңче көштө-ри тыртык болгашыңда хө-ңгөң ийиленип келер. Кыргы-чының хачың ооргане улаңт болур.

Чурук 13. Солагай холдуң дөңгөчөгө таламы (өжүнү) кыргыыры. Хойну өң холуң бут аразыңга өштүрөң, он бүүдү бут бажың-биле бажың алыр. Бажың төшө-биле сола-гай дөңгөчөгө амылдан кылаң алгыш, хачың чарың бажың-че улаңт чорудар.

Чурук 16. Хойну солагай таламы кыргыырын уламы-лаары. Маун өдүлүгү кыргы-лаңгыны чөдөңгөңгөң болгаш сөңгөң төш бодунуң ханды дөң-гөчөгө бүүдүрүчү кыргыкчы хой-нуң кыргыкчы чавылаңга ийи-туруу алыр. Оң хойнуң чавы-лаңга эгелөөң монуңга чө-дир хачың-биле сүүк-сүүк ку-лаңгы иткөңгөңтөр.

Чурук 19. Оң та-ламы бажың болгаш дөңгөчөгө кыргыыры. Кыргыкчы хойнуң бүүдүнүң дөңгөчөгөң азы-биле хойну өштү-түрүп өрүр, хачың дөңгөчөгө өңдө чөдир, бажың холду дургаар, хачыңга чөдир доо бажыңталар.

